

M. ELİADE’NİN “HİYEROFANİK ZAMAN” KAVRAMI TEMELİNDE ESKİ UYGURCA “MAYTRİSİMİT” ADLI ESERDE GEÇEN “YENİ GÜN (YADI KÜN) BAYRAMI” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Araştırma Makalesi / Research Article

Şehitoğlu, M. (2021). M. Eliade'nin “Hiyerofanik Zaman” Kavramı Temelinde Eski Uygurca “Maytrisimit” Adlı Eserde Geçen “Yeni Gün (Yañı Kün) Bayramı” Üzerine Bir Değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 787-804.

Geliş Tarihi: 07.03.2021

Kabul Tarihi: 19.04.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Muammer Şehitoğlu
Bağımsız Araştırmacı
mshtgl22@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-4471-3283

ÖZ

Zaman, insanoğlu için onun var olduğu günden bugüne hep yaşamının temel belirleyici ve yön verici unsuru olmuştur. Bu bağlamda da bireyin tüm erginlenme aşamalarını değerlendiren etkin bir ölçüttür. Çünkü zaman, bireyin tüm düşünüşünü, inanışını, yaşayışını; ona nasıllık, nedenlik / niçinlik temelinde sorguladır ve onu kendisi için doğruya iter. Zaman kavramının bu nitelikleri bireyin zekâsı ve yeteneği sayesinde de ayırt edici nitelik kazanır. Öyle ki birey, zamanı aynılık, benzerlik ve tekdüzelikten çıkararak eylemleri ile onu değerli, anlamlı ve bununla birlikte de “kutsal” kılar. Birey tarafından kutsal kılınan zaman, artık onun için ve gelecek diğer kuşaklar için de kutsal kılınır. Böylelikle kutsal kılınan zaman da bireyin zihinsel aktarımını sağlayan dili ve onun eylemi ile süreklilik kazanır ve sonsuzlaşır. Yazıyla sonsuzlaşan kutsal zaman niteliği ise, eylemle kalıcı / etkili hale getirilmeye çalışılır.

Çalışmada, Eski Uygurca *Maytrisimit* adlı eserde geçen “Yeni Gün (yañı kün) Bayramı”nın M. Eliade'nin “Hiyerofanik Zaman” olarak adlandırdığı “Kutsal Zaman” kavramı temelinde ele alınarak, metin içindeki niteliklerinin ve anlam değerlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamını, eski Uygurca *Maytrisimit*'te geçen yañı gün kavramı işaretinin kutsal zaman açısından değerlendirilmesinin yanı sıra döneme ait diğer eserlerde kavram işaretinin karşıladığı anlam değerleri oluşturmaktadır. Çalışmada yöntem olarak, nitel araştırma yöntemine ait doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Daha sonra kutsal zamanın niteliklerine göre yapılan sınıflandırma uyarınca bulgular elde edilmiş ve sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular anlamlı olacak şekilde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Hiyerofanik zaman, *Maytrisimit*.

AN VALUATION ON "NEW DAY (YADI KÜN) FEAST" IN OLD UIGHUR "MAİTRİSİMİT" BASED ON THE CONCEPT OF "HIEROPHANIC TIME" BY M. ELİADE

ABSTRACT

Time has always been the main determinant and guiding element of mankind's life since its existence. In this context, it is an effective criterion that evaluates all stages of maturation of an individual. Because time, all the thinking, belief, life of the individual; he makes him question on the basis of how, why / why and pushes him to the truth for himself. These qualities of the concept of time are distinguished by the intelligence and ability of the individual. Thus, the individual makes time valuable, meaningful and “holy” with his actions by removing time from sameness, similarity and uniformity. Time that is sanctified by the individual is now sacred to him/her and to other generations to come. Finally, the sanctified time becomes continuous and endless with the language and mental action of the individual and its action. The quality of the sacred time, which becomes infinite with writing, is tried to be made permanent / effective by action.

In the study, it is aimed to reveal the qualities and meaningful values in the text by taking the "New Day Feast", which is mentioned in the Old Uyghur language, *Maitrisimit*, on the basis of the "Sacred Time"

concept named "Hierophanic Time" by M. Eliade. The scope of the study consists of the evaluation of the new day concept mark in the old Uyghur language, *Maitrisimit*, in terms of sacred time, as well as the meaning values that the concept mark meets in other works of the period. The document analysis technique of qualitative research method was used as a method in the study. Then, the findings were obtained and presented according to the classification made according to the qualities of the sacred time. In the conclusion part, the findings obtained were interpreted in a meaningful way.

Keywords: Old Uyghur Turkish, Hierophanic time, Maitrisimit.

1. GİRİŞ

Zaman kavramı ilkel toplumlardan günümüze kadar insanoğlu için hep çok değerli ve çok önemli olmuştur. Öyle ki zaman, insanoğlu için kaybedildiğinde ve hiçbir eylem yapılmadan geçirildiğinde onun için daha da değerli ve özeldir. İnsanoğlu bu bakımdan tarih boyunca kendini yaşam karşısında konumlandırmasında ve kendini hatırlamasında çoğunlukla zamanı ölçüt olarak kullanmıştır. “Kim olduğunu, ne yaptığını, ne yapacağını ve ne olacağını?” bütünüyle zaman olgusu içindeki eylemleri ile değerlendirmiştir.

Avcı-toplayıcı toplumlardan / topluluklardan itibaren bireyin toplumdaki konumlanma düşüncesinin onun erginlenme ve kendini zaman ölçütü karşısında yeniden var kılma amacını taşıdığını açıkça göstermektedir. Avcı-toplayıcı topluluklarda hem bireyin yaşanan zaman içindeki kendilik bilinci boyutunda hem de içinde yaşanan topluluğun benimsediği, içselleştirdiği kutsal olan birçok kavram ve olgu vardır. Kimi zaman ağaç, kimi zaman dağ, kimi zaman güneş, kimi zaman bir hayvan, kimi zaman güzel bir manzara veya bir sokak; kimi zaman da soyut olan iyilik, dürüstlük ve erdem “kutsal” olarak nitelendirilmiştir (Eliade, 1991: 4-9; Eliade, 2003: 355-359). Yine zaman kavramı da bu topluluklar ve toplumlar için ayırt edici düzeyde kutsal olarak görülmüş ve birey, tarihsel olarak o dönemde ve o dönemin devamında kutsal zamanı kutsal olmayan zamandan düşünsel boyutta gerçeküstü ve insanı aşan bir biçimde eylemler ortaya koyarak ayırmış, bu sayede de zamanı ayırt edici şekilde kutsallaştırmıştır Böylelikle birey, kutsallaşan zamanı da düşünsel boyuttan davranışsal boyuta eylemler aracılığıyla taşımıştır (Eliade, 2003: 373-376). Bu bağlamda da onun iletişim ve etkileşim için araç olarak kullandığı dil de bu eylemler için temel taşıyıcı nitelik göstermiştir.

Sözün bireysel boyutta taşıdığı anlam öğeleri daha sonra yazı ile etkili ve kalıcı duruma gelmiş ve bireyden hareketle toplumun zamanı kutsallaştırma yeteneğini geçmişten alarak şimdiye ve geleceğe taşımıştır. Yazıyla ortaya konan metinler bu bakımdan gelecekte yenilenecek ve etkin hale gelecek kutsal zamanı, bireyin kültürel hafıza kodları aracılığıyla sonraki kuşaklara taşımıştır. Ritüelikle törenler, kutsal ayinler ve bunların yazıya geçirilmiş metinleri bu açıdan birey ve toplum için araç olarak belirlenmiştir.

Türkçenin tarihî sürecine bakıldığında, Eski Uygur Türkçesi dönemi de Türk diline ve edebiyatına büyük oranda Çince'den ve sonra da Sanskritçeden, Toharcadan, Soğdçadan, Tibetçeden çeviriler ve uyarılma çeviriler yapıldığı bir dönemdir. Budizm Felsefesi'ni veya Öğretisi'ni içeren kutsal metinler de bu dönemde yapılan çevirilerle Türkçeye kazandırılmıştır. Bu bağlamda dönemin kutsal metinleri aracılığıyla da zamanın nasıl kutsallaştırıldığına dair kanıtlar sunulmuştur. Din konulu olan bu metinlerde bireyin ve toplumun zamanı kutsallaştırırken kullandığı metinlerin edebî türleri ve biçimsel özellikleri de önemli olmuştur. Öyle ki metinler anlatmaya dayalı niteliklerinin yanı sıra göstermeye dayalı özellikleriyle de birey ve toplum için kalıcı nitelik sergilemiştir. Budist çevreye ait Eski Uygur Türkçesi döneminde Toharcadan Eski Uygur Türkçesine uyarlanarak çevrilen *Maytrisimit* de bu eserlerden biridir. Eserin Budizm'in yaygın olduğu tarihsel dönemlerde ve bölgelerde manastır / tapınaklarda sergilenen dinî bir oyun niteliğine sahip olması onun hem oyun içinde oluşturulan yeni evren / dünya niteliği için hem de sergilendiği her dönemin bireyi ve toplumu için değerli ve önemli olduğunu göstermektedir. Metnin tematik olarak temel olayını oluşturan Maitreya Bodhisattva'nın Bodhisattvalığa / Buddhalığa erişmesi töreni *yanı kün* / Yeni Gün Bayramı olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada Yeni Gün Bayramı üzerinden “Hyerofanik Zaman” kavramı ele alınacaktır.

2. M. ELİADE VE HİYEROFANİK ZAMAN KAVRAMI

Hiyerofanik Zaman kavramı, mitik ve teolojik olarak birçok araştırmacının ilgi alanına girmiştir. Kavramı imleyen anlam değerleri, en eski ritüelik törenlerden itibaren hem din konulu eserlerde hem de mitolojik anlatılarda sıklıkla kullanılmıştır. Kavrama ilişkin birçok araştırmacı ve konunun uzmanı farklı türde açıklamalar yapmıştır. Özellikle de kutsalın tezahürü (hiyerofani) kavramını betimlemeye çalışan birçok felsefeci ve toplum bilimci farklı bakış açıları ile kavrama yaklaşmışlardır. Örneğin, E. Durkheim, kutsal kavramını din düşüncesini ayırt edici niteliği ile açıklarken; bir ritüelin kutsallığa sahip olabileceğini ve gerçekte belirli bir dereceye kadar kutsallık içermeyen bir ritüelin bulunmadığını belirtir (2005: 56-57). M. Eliade, kutsal olanı insanın bilinci ile fark ettiğini ve onun din dışı olandan tamamen ayrı olduğunu dile getirir (1991: 2). R. Otto ise; dinin, kutsalı korkutucu ve büyüleyici bir sır olarak açıkladığını belirtir ve kutsalın tecrübesinin de din kavramını oluşturduğu söyler (1925: 12-15). Bu tanımlardan hareketle düşünüldüğünde kutsalın değişik boyutlarla ifade edildiği ve birden fazla kavram ile bütünleşik olduğu görülür; ayrıca kutsal olmayandan ayrılmasıyla tanımlanmaya çalışıldığına dikkat çekilir. Öyle ki kutsal, kendi içinde kendisi için bir kavram olmaktan öte, diğer unsurlarla ve kavramlarla da kendini ifade eden bir kavram olmuştur. Durkheim'in onu, din düşüncesinin ayırt edici niteliğini sağladığını belirtmesi, ritüellerin kutsallık niteliklerini vurgulamasıyla ve her ritüelin mitik anlamda kutsalı karşıladığını ifade etmesiyle kutsalın nitelikleri bakımından Eliade'nin düşünceleri ile benzerlik göstermektedir. Eliade ise, bu noktada insanın bilinciyle onu ayırt ettiğini, ona anlam, değer yüklediğini bu sayede de din dışı olandan farklılık gösterdiğini söyler. Ancak yine o, insanın bilinci sayesinde kutsal olmayanı kutsal kılabilceğini de vurgulamıştır. Böylelikle kutsalın oluşma niteliklerinin insanın eylemlerinden oluşan ritüeller aracılığıyla ve o ritüellere etki eden unsurlarla da ortaya çıktığı ve geliştiği dile getirilmiştir. Otto'nun kutsal kavramına bakış açısı ise, diğer iki düşünür ve araştırmacıdan farklı olarak, dinin algılayış biçimi, nitelendirmesi ile kutsalın açıklandığı, bilinmezlik ve korku içeren özelliklerinin bulunması ile de kutsalın değişik bir tanımlama ile ifade edildiği görülür. Ayrıca, kutsalın tecrübesi kavramı ile de yine Durkheim'in ve Eliade'nin düşüncelerine katıldığını söyler. Bu bakımdan kutsal için "tecrübe ve eylem", onun niteliklerini oluşturan önemli kavramlar olarak açıklanır.

Öte yandan kutsalın nitelikleri de onu ayırt edici ve farklı kılmıştır. Burada "zaman ve mekân" etkindir. R. Pettazzoni, zaman ve mekânın bizi kutsalın dünyasına götürdüğünü ifade ederken (2002: 31); Eliade, kutsal mekânı; değişik, bambaşka olanı tecrübe etme merkezi olarak, kutsal zamanı da onu tecrübe etme anı olarak açıklamıştır (2003: 357-374). Bu bakımdan kutsalın birey ve onu işleyen toplum için tek başına değil zaman ve mekân ile birlikte değerlendirildiği ve anlamlı kılındığı açıktır. Bunların yanı sıra, diğer düşünürlerin ifade ettiği tecrübe ve eylem ile birlikte düşünüldüğünde kutsalı niteleyen zaman ve mekânın tecrübe ve eylem ile bütünleşerek onu ayrıcalıklı kıldığı da ifade edilmektedir. Öyle ki kutsalın zaman ve mekân içindeki anlamı ve değeri, onun bireyin ve toplumun kullandığı simgeleri semboller ve imgelerle de gelişip değişeceğini göstermektedir. Böylelikle farklı toplumlarda, farklı zaman dilimlerinde bireyin anlam ve değer yükleyerek kullandığı her simge, imge ve sembol de kutsal ile ifade edilmiştir. Eliade, sonuç olarak Otto, ve Durkheim'in kutsalın tecrübesi ve ritüel/eylem kavramlarını zaman ve mekân kavramlarının içinde değerlendirerek ve onlarla bütünleştirerek kutsalın niteliklerini açıklamıştır.

Birey için kutsalın özellikleri ve onun için ifade ettiği anlam değerleri, o eylemi yerine getirenler için değerli görülmüştür. Eliade, hiyerofanileri onların çokluğu, çeşitliliği ve diyalektiği gibi özellikleri uyarınca sıralamış ve açıklamaya çalışmıştır. Hiyerofanilerin çokluğunu, onların kutsal için bir belge oluşturduğundan hareket ederek, her belgenin yani, ayın, mit, kozmogoni ya da Tanrı, bir hiyerofani olarak düşünüldüğünü bunların da her insanın zihninde kutsalın bir ifadesi, bir görüngüsü şeklinde kabul edildiğini dile getirir. Bu bakımdan da bireyin duyduğu, düzenlediği, sevdiği, karşılaştığı her şeyin bir hiyerofani olabileceğini vurgular (2003: 35-36). Eliade'nin dile getirdiği özellikler uyarınca, hiyerofanilerin bireyin tüm yaşamında etkin olabileceği, tarihî olarak birey için her şeyin anlamlı ve özel olabileceği gibi kutsalın ifadesi olarak da zihninde yer alacağı düşünülmür. Hiyerofanilerin çeşitliliği ona göre; simge ya da herhangi bir mit, ayının anlamını ifade etmez, çünkü düzlemleri farklıdır ve böylelikle de onlar, toplumun her bir katmanı için ve her bir

eylem için çeşitlilik gösterir. (Eliade, 2003: 32-33). Bu bağlamda, hiyerofaninin çeşitliliğine onun uygulama biçimlerinin ve anlamlandırılmasının etki ettiği ifade edilmektedir ve onun çeşitliliğinin birden çok düzlemden etkilendiği söylenir. Hiyerofanilerin diyalektiğine gelince; Eliade, onların bir seçim ve soyutlama gerektirdiğini vurgulamaktadır. Örnek olarak ise, tüm taşların kutsal kabul edilmediğini sadece işlevleri, özellikleri veya onların taşıdıkları tarihî anlam değerleri yönünden kutsal kabul edildiğini gösterir ve bu taşların artık bir nesne olmanın dışında başka bir şeye dönüştüklerini vurgular (2003: 37). Böylece Eliade; hiyerofanilerin, tarih, zaman ve gerçeklik düzleminde anlam kazandıklarını, farklı bir yerde, farklı bir anlamı karşıladıklarını ve işlevleri yönünden de diğerlerinde ayrıldıklarını dile getirmektedir. Hiyerofaniler için, bu bakımdan taşıdıkları nitelikler, onların aynı zamanda ayırt edici özelliklerini de ortaya koyduklarını göstermektedir. Kutsal zaman da kutsal olmayan zamandan belli ayırt edici özelliklerle ayrılmakta ve nitelik anlamında da farklı kabul edilmektedir. Özellikleri açısından biçimlere ayrılan kutsal zaman, dairesel ve çizgisel olarak iki şekilde ifade edilir. Dairesel zamanda, mevcut zamanın başlayıp bittikten sonra onu takip eden yeni bir zamanın geldiği vurgulanır. Bu zaman türünün tekrarlanan ve değişik türdeki bayramlarda kendini gösteren bir kavram olduğu dile getirilir. Böylelikle “zaman dilimi” veya “bir an” da kutsalın tezahür ettiği bir hiyerofani haline gelebilecek, zaman ise burada yenilenmiş, biçim değiştirmiş ve anımsanmış bir durumda olacaktır (Yıldırım, 2007: 70-72). Kutsal zamanın dairesel düzlemde gösterdiği bu özellikler, bireyi kutsal törenlerin yapıldığı zaman diliminde yeni bir gerçekliğin düzleminde yenilenmeye ve gelişmeye açık duruma getirmekle birlikte bireyin kendilik bilincini oluşturmaya da aracı olacaktır.

2.1. Kutsal Zaman'ın (Hyerofani) Nitelikleri

2.1.1. Gerçeklik ve Zaman

Mircea Eliade kutsal zamanın niteliklerini teorik boyutu ile açıklamıştır. Eliade, kutsal zamanın kutsal olmayan zamandan farklı olarak çok çeşitli gerçeklik düzleminde ele alındığını vurgulayarak, onun “Hyerofanik Zaman” kavramı ile gerçeklik düzleminde anlamlandırıldığını ifade eder. Kutsal zamanı ifade eden kavramın ritüelin gerçekleştiği zamanı imlediği ve bu niteliği ile de kutsal olmayan zamandan ayrıldığını dile getirir. Mitsel bir zaman oluşturan kavramın ritüel ve arketipler aracılığıyla tekrarlanarak farklı kılındığını vurgular. Bunun sonucu olarak da sıradan olan her zaman diliminin kutsal olmaya yakın ve aday olduğunu; kutsallaşma sürecinde ise, olağandışı, mutlak ve doğüstü gerçekleşeni ortaya çıkardığını bununla birlikte de ilkel insanın önemli bir yeteneği olarak kutsal olmayan zamanı kutsallaştırmayı başardığını vurgular (Eliade, 2003: 373-374). Eliade, bu düşünceleri ile aslında gerçeklik düzleminin zaman ile birleşip kutsal kılındığını ve bununla diğer niteliklerle birleştirildiğini dile getirmektedir. Öyle ki, hiyerofanilerin diyalektiği ve çeşitliliği de bu anlamda önemlidir. Özellikle hiyerofanilerin diyalektiğindeki seçim ve soyutlama niteliğinin; tarih, zaman ve gerçeklik düzleminde oluştuğu görülür. Diyalekteki seçimin tarih ve zaman boyutunda olduğu, soyutlamanın ise, oluşan gerçeklik düzlemi ile ilişkilendirildiği açıktır.

2.1.2. Zaman ve Mekân

Eliade, Hiyerofanik zamanı kutsal zaman olarak açıklarken aslında bir yandan da bu zamanın niteliklerini dile getirmektedir. Kutsal zamanın birden fazla boyutu ve düzlemi olduğunu, onun bu düzlem ve boyutlarının insanın onu algılayış ve kavrayış biçimine göre değişip biçimlendiğini, böylelikle de onun kendi gerçeklik düzlemine, törenler, ritüeller, ayinler aracılığıyla yerleşen bir kavram oluştuğuna dikkat çeker. Her bir ritüel ve ayinin mitik düzlemde zamanın periyodik olarak tekrarlanmasını desteklediğini dile getirirken, yapılan ritüel ve ayin aracılığıyla da onun şimdiye yani şu ana taşındığını ve yeniden gerçekleştirildiğini vurgular. Törene katılan her insanın da oluşan bu mitsel zamana dâhil olduğunu belirtir (2003: 373-374). İnsan bu sürece katılmakla birlikte kutsallaşan zamanı da zihinsel yaratıcı gücü ile yeniden oluşturmuş ve onu geleceğe taşıma davranışı sergilemiştir. Bunun sonucunda sıradan olan her eylem ve ritüel insan aracılığıyla kutsallaştırılan bu zamanda anlamlı duruma gelmiştir. Bu bakımdan da kutsanan zaman / zaman dilimi Tanrıların ya da önemli tarihsel veya dinsel kahramanların anılmasını, onların eylemlerini gerçekleştirdiği zamanı süreklileştirmesini olanaklı kılmaktadır. Böylelikle de eylemlerin gerçekleştirildiği mekân da zamanla bütünleşmiş ve kutsallık kazanarak sıradan olmaktan çıkıp yeni gerçeklik düzleminde konumlanmıştır.

2.1.3. Mekân ve Eylem

Eliade, kutsal zamanın niteliklerini gerçeklik, zaman yönünden ele aldıktan sonra onun mekân ve eylem ile de desteklendiğini vurgular. Kutsal zamanın bireyin eylemlerinin devamının ve kalıcılığının sağlandığını vurgulayan Eliade, aynı zamanda bireyin mekân ve eylemi ile de zamanın kutsallığını pekiştirdiğini ifade eder. Ayrıca mekânın içinde bireyin eylemlerinin de tekrar edilme sıklığı ve devamlılığının da kutsal zamanın niteliğini oluşturduğuna dikkat çeker. Ayrıca, kutsalın mekânı dönüştürdüğünü, onu sınırlandırdığını ve kutsal olmayandan ayırt ettiğini ifade eder. Böylelikle de yinelenerek süreklilik kazandığını söyler (2003: 355-356). Kutsal mekân düşüncesinin, eylemden bağımsız olamayacağı ve onunla birlikte sürekli ve kalıcı duruma geleceği açıktır. Temelde bireyin, kutsal mekânı, seçtiği, keşfettiği ve onu ayırt ettiği de dikkat çekicidir. Böylelikle bireyin eylem ve ritüeli sergilemesiyle mekânın da yeni bir boyut kazandığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan kutsal zamanı önemli kılan ritüellerin de bu bakımdan değeri farklıdır. Öyle ki kutsal zamanda gerçekleşen ritüellerin kutsal zaman dilimini oluşturduğu dile getirilirken; bayramlar, giriş törenleri, yeni yıl kutlamaları, evlenme ve cenaze törenleri birer kutsal zaman dilimi olarak örneklendirilmektedir. Bayramların tanrısal eylemlerin dönemsel güncelleştirilmesi olarak görüldüğü, bu sayede insanlara modellerin kutsallıklarını öğretmek amacıyla yapıldığı ve hayatın kutsal boyutunun tam anlamıyla ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Yıldırım, 2007: 75). Bayramların, bu türden özellikleri, kutsal zamanın hayatın içinde kendini konumlandıran insan için yeni bir var oluş ve yeni bir doğuşun da göstergesi olduğu görülmektedir. Ayrıca, insan için yeni bir öğrenme zamanının dilimini ve yerini de belirten bayramlar, insanın kendini hatırlamasını da bu sayede sağlamaktadır.

Kutsalın tüm bu nitelikleri düşünüldüğünde; özellikle zaman bakımından diğer nitelikleri ile tamamlanarak süreklilik kazandığı açıktır. Kutsal zaman, kendine özgü birden fazla gerçeklik düzlemi ile eylemler sayesinde yinelenen bir zamanı ifade etmektedir. Yinelenen her zaman dilimi veya an ise, zamanı keşfederek onu ölümsüzleştirmek ve sonsuzlaştırmak isteyen bireyin, onu eylemleri ile farklı bir boyuta taşması ile oluşturmaktadır. Farklı boyut aslında yaşanan an, yani şimdidir. Çünkü kutsal zaman her yinelenme gücünü şimdiye taşıyarak sağlamaktadır. Kutsal zamanın bu nitelikleri, bireyin ölümsüzlük çabasını ifade eden yazılı edebî dil ürünleridir. Dil ürünlerinin söz varlığında geçen kavram işaretleri ve sözcükler de bireyin bu çabası için değerli ve anlamlıdır. *Maytrisimit* adlı eserde geçen *yañı kün* kavram işareti de kutsal zaman niteliği sergilemesi açısından çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

yañı kün kavram işareti ile ilgili olarak Türklük Bilimi araştırmacılarının birden fazla görüşü mevcuttur. Müller, konuyla ilgili olarak *yañı kün* kavram işaretinin Budist çevrede yaşayan Uygurların yarım ayın ilk gününe (*Skr.* pratipad) denk gelen tarihte gerçekleştiğini vurgulamıştır ve onun bu teorisi de Gabain'in Berlin *Maytrisimit* El Yazmaları Faksimilesi'nde dikkatlere sunulmuştur. Ardından, P. Zieme, tarafından Mani-Türk metinleri yayımında konudan bahsedilmiş ve G. Shimin ve H. J. Klimkeit'in Maitreya ile Buluşma başlıklı yayımın giriş bölümünde bu kutlanma gününe ve anlam değerine yer verilmiştir. Öyle ki *Maytrisimit* metninde Rahipler Cemaati'ne sadaka veren dindarlara Buddha Maitreya'nın Yeni Gün'de temsil edilen seyirlik oyunda görüleceğini vaat ettiklerini dile getirmişlerdir (Wilkens, 2013). Ayrıca bu tarihin Maitreya Bayramı olarak yılda bir kez kutlandığını ifade etmişlerdir. Gabain ise, tüm bunların yanı sıra, bugünün kutlama biçimi olarak resimler ve pandomim aracılığıyla kutlanan bir dinsel gösteri olduğu düşüncesine sahiptir. Gabain, körünç kelimesini dayanak göstererek bu yargısını dile getirmiş olmasına rağmen K. Röhrborn, körünç sözcüğünün dram, gösteri anlamını da dikkate almış ancak sahne temsili konusuna temkinli yaklaşmıştır (Wilkens, 2013).

Araştırmacıların dile getirdiği veriler düşünüldüğünde *yañ* kavram işaretinin anlam değerleri bu düşünceler için ve eser metni açısından önemli olacaktır. *yañ* kavram işareti Clauson'da "ayın ilk on gününün ilki, birincisi"; [engil]ki: ay: altı: *yañı*: ka "ilk ayın altıncı günü" veya ilk gün anlamlarında kullanıldığını dile getirilmiştir (1972: 943). Ancak kavram işaretinin *Maytrisimit* metni bağlamındaki anlam değerinin; sembolik, simgesel olmasından ziyade o günde yapılan eylemin işlevini, içeriğini ortaya koyan bir anlam değerine sahip olduğu görülür. Öte yandan metin içinde değişik türdeki sözcüklerle birlikte kavram işareti anlam genişlemesi yoluyla farklı anlam değerleri de almıştır. Bu doğrultuda *yañı kün* metin bağlamında sadece yılın belirli zamanlarında tekrarlanan,

farklı mekânlarda değişik ritüeller aracılığıyla dinî olarak kutlanan bir törenin, gösterinin özel adı olarak tanımlanmıştır. Yine *yañı kün Maytrısimit* metni bağlamında “tören, gösteri, dinî temsil adı” olarak yer alırken hem de Eski Uygur Türkçesi dönemindeki diğer eserlerde *yañı kün*’ün diğer sözcük ve kavram işaretleri ile birlikte de “dügün / eş seçme töreni (Gabain and Müller, 1910: Uigurica II 20₂-21₉; 78-79); kutlu, ihtişamlı büyük olay; doğum yıl dönümü (Maitreya için)” (Klimkeit, Laut and Shimin, 1991: MaitrH XI. Böl.13₂₀₋₂₈; 335-336) biçiminde anlam değerlerini karşılamıştır. İlgili anlam değerleri metinden örnekler ile sunulacaktır.

Ayrıca kavram işaretinin metin içindeki özelliği, dil bilgisi bakımından niteleme sıfatı + isimden kurulmuş bir tamlama olarak tespit edilmiştir. Bu türden tamlamalar ise, birden fazla anlam ögesi ile oluşmuş genel anlamlı kalıcı kavram işaretleri sınıflandırmasında yer almaktadır (Alyılmaz, 1994: 25-26; Alyılmaz, 2018: 17). Bu yönüyle de kavram işaretinin anlam değerleri açık biçimde ortaya konacaktır.

Görüldüğü gibi *yañı kün* ile ilgili farklı anlamlandırmalar vardır ve kavram işareti kültürel anlam değeri açısından üzerinde fikir yürütülmeye açıktır. Bu bağlamda çalışmada metinden örnekler verilerek *yañı kün* ile ilgili olarak açıklayıcı anlam değerleri sunulmaya çalışılacaktır.

3. YÖNTEM

Çalışmada, nitel araştırma desenine dayalı doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniği, araştırılması amaçlanan olay ve olgular ile ilgili bilgiler içeren yazılı ve görsel materyallerin analizini içermektedir. Zamandan ve kaynaktan tasarruf edilerek araştırmada belge incelemesi yapılmaktadır (Şimşek ve Yıldırım: 2008). Araştırma, bu nitelikler göz önünde bulundurularak tek bir veri toplama ve analiz yöntemi çerçevesinde yapılmış ve bu kapsamda nitel veriler yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada veri kaynağı olarak, *Maytrısimit* adlı eserin yorumlu yazı çevirimi ve Türkiye Türkçesi aktarılmış, *yañı kün* kavram işaretinin geçtiği veya ilgili örneklerin yer aldığı bölümlerinden ve döneme ait diğer eserlerin ilgili bölümlerinden yararlanılmıştır.

4. BULGULAR ve YORUMLAR

4.1. *Maytrısimit*'te Hiyerofanik Zaman Kavramı ve Niteliklerine Yönelik Bulgular

Maytrısimit'te Maitreya Bodhisattva'nın Buddhalığa eriştiği gün olarak adlandırılan Yeni Gün (*yañı kün*) Bayramı Eliade'nin dile getirdiği mitsel ve kutsal zamanı imlemektedir. Onun betimlediği bu zaman boyutu dinamik, yinelenen ve gelişen bir zamandır. İlk eylem, tören ve ayin ile ortaya çıkan bu zamanın dönemsel yinelenme ile dinamik bir nitelik kazanıp şimdide taşındığı Eliade tarafından dile getirilmiştir. Şimdide taşıma işlemi ise, arketipler, yarı Tanrılar ve kahramanların temsili aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylelikle her bir tören, ritüel ve ayinde yeni bir evren ortaya çıkarken bu ilk eylemin de devamlılığı ve kalıcılığı sağlanmış olur. Eliade'nin iki önemli özellik olarak gördüğü bu durum *illud tempus* olarak adlandırılarak sonsuzluğa çıkış olarak tanımlanmıştır (2003: 379). Bu bağlamda *yañı kün* de Maitreya Bodhisattva'nın Buddhalığa eriştiği ilk günün daha sonraki zaman dilimlerinde manastır ve tapınaklarda kutlanma biçimleriyle şimdide yaşanarak geleceğe aktarılmıştır.

Öte yandan araştırmacılar tarafından *Maytrısimit*'in edebî tür olarak sadece anlatmaya dayalı bir hikâye metni değil ayrıca göstermeye dayalı türlerden dram ve oyun niteliği de sergilendiği belirtilerek, eserin dinî bayramlarda, şenliklerde, pazar yerlerinde ve özel günlerdeki etkinliklerde sıklıkla temsil edildiği / sahnelendiği dile getirilmektedir (Ruben, 2000: 16; Tekin, 1976: 33). Konu ile ilgili olarak D. Kamberi, tarihsel kanıtlara dayanarak bu ritüel törenlerinin dinî kurumsal faaliyet olarak işlendiğini ve Uygur topraklarında da önemli bir gelişme kaydettiğini belirtir. Ayrıca Orta çağda, Uygurların Hoten kentindeki on dört büyük manastırda bahar aylarında gerçekleştirdikleri Budist Festivali'nde bu seremonik ritüeli işlediklerini kaydeder. İnsanların törene gelirken Buda'nın resimlerini ve çeşitli Budist figürleri de işleyen renkli; süslenmiş pankartları, tabloları da taşıdıklarını söyler (2015: 11). Öyle ki Kamberi, bu kutsal ritüel törenin her manastırda belirli günlerde sahnelendiğini de ekler. On dört gün boyunca devam eden etkinliklere Hoten Hükümdarı'nın yanı sıra vatandaşların da resmî törenlere ve diğer devlet ritüellerine ait törenlere katılabildiğini, onların

ayrıca bu dinî tiyatro için ek senaryo katkısı da verdiklerini ifade eder. Sahnelenen bu performansın bugün Uygur topraklarında çok yaygın bir şekilde devam ettiğini, ritüelikle dramın bir türü olarak gerçekleştirildiğini kaydeder (2015: 13). Ayrıca *Hsüan-Tsang Seyahatnamesi*'nde Kuça Bölgesi ve çevresinde yaşayan Uygur Türklerinin de telli çalgıları kullanmada ve müzikli danslı oyunlar sergilemede usta olduğu belirtir (Ergüven, 2011: 34). Böylelikle bu değerlendirmeler ışığında dram ve oyun sanatı türlerinin mistik biçimde kutsal alana taşındığı açıkça görülür.

4.2. Gerçeklik ve Zaman

Yeni Gün Bayramı yılın aynı dönemlerinde değişik zaman dilimlerinde kutsal zamanın tekrar edilebilirlik özelliğine göre tapınaklarda her sahnelenişinde veya okunarak hatırlanışında, Maitreya Bodhisattva'nın kutsanmasını ele almaktadır. Kutsal zamanın kendi gerçeklik düzleminde devamlılığın vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca, belirli sınırlar içinde kutsal zamanın niteliği vurgulanmaktadır. Böylece, metin içinde kutsal zamanın çeşitliliği ifade edilmektedir. Öyle ki metinde geçen şu örnek açıklayıcı niteliktedir:

kim kayu bu burkan nomınta sansardın ozgalı kutrulgalı ırgürmeser ol tınlıg utguratu maytrı burkan üdinte kurtulur bu muntag savlarag eşitip ötrü aırsız sözlep purnaki inçe tıp tedi .. antag ok erser .. yavazta yavaz ol kişi tétir .. kim muntag edgülüg maytrı bodis(a)v(a)tag körgeli küsemeser .. takı y(e)me tirig ölüg ol atanur .. kim maytrı bodis(a)v(a)tnıñ muñadınçığ edgüsin eşitgeli kelmeser kim amtı bodis(a)v(a)tnıñ abışık kılmaqlıg yañı-ı kün ogrınta mintide maru miñ yılka tegi tözün kişiler bilge yalañuklar maytrı burkan...

Kim bu Burkan'ın (yani Şakyamuni) dininde Samsara'dan kurtulmayı başaramaz ise o kimse muhakkak Maitreya Bodhisattva'nın devrinde kurtulur. Bu türlü sözleri işittikten sonra kesin olarak Purnaka şöyle dedi: 'Bu böyle ise bu kadar iyi Maitreya Bodhisattva'yı görmek istemeyen bir kimse 'kötünün kötüsü' demektir. Ve yine Maitreya Bodhisattva'nın (söylediği) fevkalade iyi (şeyleri) işitmeye gelmeyen bir kimseye 'diri iken ölüdür' denir. Böylece şimdi Maitreya Bodhisattva'nın takdis edildiği (yani Burkanlığa eriştiği) yeni gün (*yañı kün Skr. pratipad*) münasebetiyle, bu andan itibaren bin yıla kadar asil insanlar, hâkim insanlar Maitreya Bodhisattva'yı (bir dayanak olarak telakki etmelidirler.)' (I. Böl. 843-59; Tekin, 1976: 195-196)

Yenilenen zaman, kahramanlar ve onların eylemleri özelinde ayrı bir yenilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Yenilenmenin sürekliliği ise yeni gerçeklik düzleminde devamlılığı imlemektedir. Böylelikle kutsal zaman, Maitreya Bodhisattva'nın Burkanlığa erişmede başlangıç noktasını oluşturduğu düşünülen *Yeni Gün Bayramı*'nın tarihselliğini eylem boyutunda da yaparak ve yaşayarak sonsuza taşımıştır.

Maytrısimit'in de kutsal bir metin olduğu düşünüldüğünde, eser metninde ayrıca, *körünç* sözcüğünün 'temsil, piyes' anlamında kullanılmasının hem kutsalın zaman niteliğini ve gerçeklik düzlemini de ortaya koymaktadır. Örnekte ise şöyle belirtilmiştir:

...kim y(e)me kurtulmak küsüşin burkan nomınta evig barkag kodup toyın bolsar azu toyın bolguçıka basutçı bolsar alku tınlıg maytrılag yañı kün körünçinte meñileyürler .. takı y(e)me kayu tınlıg upası upasañclarınıñ beş ç(a)hşap(u)t bir kün bir tün küzedüglüg baçağ sekiz ç(a)hşap(u)t arag turug köñülün tutsar alku ol tınlıglar maytrı burkan birle togarlar...

...Kim yine kurtulmak arzusu ile Burkan dininde (dini için) evi barkı terk edip rahip olsa veya rahip olacak bir kimseye yardım etse bu bütün yaratıklar Maitreya hakkındaki 'yeni gün' piyesinde eğlenirler. Ve yine herhangi bir yaratık, mümin ve kadın müminlerin beş ahlak kuralını bir gün bir gece tatbik ettikleri oruç (gününde) sekiz ahlak kaidelerini temiz kalple tatbik etse bütün bu yaratıklar Maitreya Bodhisattva ile birlikte doğarlar. (IV. Böl. 276-18; Tekin, 1976: 209)

Öte yandan, *maytrılag yañı kün* "maytrılık yeni gün" biçiminde ifade edilirken *maytrılag*'ın yeni günün nasıllık yönünden niteleyicisi olduğu görülür. Ancak metinde Türkiye Türkçesi çevirisinin daha açık olması için "Maitreya hakkındaki yeni gün piyesi" şeklinde aktarılmıştır. + *lag* biçim birimi aitlik ifadesi bildiren görevli öge olarak cümlede *Maytrı* adını niteleyici sıfat olarak sağlamıştır. Biçim birimi, bu yönüyle körk+lüg (güzellik); il+lig (devlet, hükümdar; devletli, devleti olan); nızvanı+lıg (ihtiraslı); tın+lıg (canlı); kedim+lig (giyimli); kagan+lıg (kağanlı, kağanı olan);

ton+lug (elbiseli, giyimli) örneklerinde olduğu gibi sıfat görevinde aitlik bildirmiştir. Ayrıca Eski Uygur Türkçesinin n ağzına ait metinlerde cümledeki örnekte olduğu gibi biçim birim +lag, +leg biçiminde örneklerde de olduğu gibi ifade edilmiştir:

tın+lag (canlı); at+lag (ünlü) (Alyılmaz, 1994: 21; Eraslan, 2015: 99-100). Biçim birim ile ilgili olarak Gabain, kul+lıg (esirli, kullu); tın + lıg (canlı) örneklerini sunarak genellikle onun sıfat yaptığını dile getirirken (Gabain, 2007: 44) Erdal da at+lıg (atlı); tatıg+lıg (tatlı) gibi örnekler ile bu durumu açıklamıştır (Erdal, 2004: 91-92). Bu bağlamda eser metninde ve diğer diğer kaynaklarda yer alan ayakka tegim+lig tenrim “saygılı, hürmetli Tanrım”; yarlıkançuçı bilig+lig tenrim “merhametli tanrım” (XXVII. Böl.100⁹⁻¹⁶; Tekin, 1976: 265); kızıl bakır+lag naralar “kızıl ateşli cehennemler” (XXII. Böl. 68¹⁹⁻²⁰; Tekin, 1976: 241); didim+lig başlar “taçlı başlar”; azıg+lıg toņuz “dişli yaban domuzu” (Erdal, 2004: 385) gibi örneklerde biçim birimin aitlik bildiren sıfat oluşturduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra biçim birimin ilgi hâlini karşıladığı nomlug tilgen “din tekerleği” (Tekin, 1976: 281); nomlug et’öz “din vücudu” (Tekin 1976: 314) gibi örneklerin varlığı da biçim birimin işlevleri yönünden dikkat çekicidir. Öte yandan biçim birimin seyrek olarak ilgi hâli işlevinde yağış+lıg törü “kurban sunma geleneği, âdeti” (Tekin, 1976: 300) şeklinde kullanıldığı dile getirilse de biçim birim, ilgili örnek metindeki cümle bağlamında ele alındığında; *amtu ol antag kutlug yağışlıg törü alkıntı* “Şimdi bu kutlu kurbanlık merasim / gelenek sona erdi” (I.Böl. 10³⁻⁴; Tekin, 1976: 197) şeklinde anlamlandırılmasının ve kutlu sözcüğü ile birlikte gelenek ve merasim sözcüğünü niteleyen işlevde sıfat olarak kullanımı doğru olacaktır. Çünkü +lıg biçim birimi burada ilgi hâlinde kabul edilmesi durumunda törü sözcüğünün iyelik / tamlanan biçim birimini alması gerekirdi. Bu bakımdan bu cümlede birden fazla anlam ögesi ile (zarf + niteleme sıfatı + isim) den oluşan (Alyılmaz, 1944: 25) kutlu kurbanlık merasim / gelenek tamlaması kurulmuştur. *maytrılag yağı kün* “mayırlık yeni gün” tamlaması da bu düşünceden hareketle özel bir temsilin / piyesin adı olan *yağı kün*’ü niteleyen *maytrılag* kavram işareti ile niteleme sıfatı + isimden oluşan bir tamlamadır.

Bir diğer örnekte ise, “takdis edilme” anlamındaki “abişek” kavram işareti ile yine farklı bir adla farklı bir zamanın kutsallığı dile getirilmiştir:

...kim amtu maytrı bodis(a)t(a)vniñ abişek kılmaklag yağı-kün ogrınta mintide maru miñ yıka tegi tözün kişiler bilge yalañuklar maytrı burkan...

Böylece şimdi Maitreya Bodhisattva’nın takdis edildiği (yani Burkanlığa eriştiği) yeni gün münasebetiyle, bu andan itibaren bin yıla kadar asil insanlar, hakîm insanlar Maitreya Bodhisattva’yı (bir dayanak olarak telakki etmelidirler.) (I. Böl. 8⁵⁶⁻⁵⁹; Tekin, 1976: 196)

Örnekte geçen *abişek* < *Skr.* abhişheka kavram işareti ile ilgili “açılış töreni, merasim” (Müller, 1893: 23) anlam değeri ifade edilmiştir. Ayrıca kavram işaretinin Maitreya Kültü’ne *abhişheka merasimi* olarak resmî bir tören açılışı niteliği kazandırdığı dile getirilmiştir (Wilkens, 2013). Ama kavram işaretinin dinî tören anlamını karşıladığı ifade edilir. Bu durumu açıklayan örnek ise, şöyledir:

takı y(e)me [pasanak] tagda yığılmış maytrı bodis(a)v(a)t... abişeklag y(a)ñı künüg körtükte telim üküş tnlıglar: ol [bodun bo]kun elig altı yüz tümen [yıl] ertser... burhanka yakın [barıp]...

Daha sonra [Pāsānaka] Dağı’nda toplanmış olan halk, Maitreya Bodhisattva (için düzenlenen) ... abhişheka yeni gün’ü gördüğünde o halk 56 milyon yıl geçse de Budha’ya ulaşacaktır. (MaitrH I, Bl. 6/r/17-26/=ZusTreff, ZZ. ss. 897-909; Wilkens, 2013: 382)

Örnekte her ne kadar dinî tören anlamı olsa da *abişek*’in anlam değeri tam olarak açıklanmamıştır. Öyle ki metin bağlamında *y(a)ñı kün* kavram işareti ile birlikte anlamlandırma yönünden eksik bırakılmıştır. Bu bağlamda cümlelerin “...takdislik ‘yeni gün’ü gördüğünde o halk...” biçiminde anlamlandırılması daha doğru olacaktır. Çünkü *abişek* kavram işaretine gelen +lag eki cümle bağlamında aitlik bildiren biçim birimi görevindedir. Bu bakımdan *abişeklag* cümlede “yeni gün”ü pekiştiren niteleme sıfatı olmuştur. Daha önceki örnekte de *abişek kılmaklag* şeklinde yine

aitlik bildirerek “yeni gün”ü nitelemektedir. Ayrıca eserin dördüncü bölümü de “Burkan hilâfeti (têgin öge) adını takdis (*abhiṣheka*) etmek” adını taşımaktadır (Tekin, 1976: 209). Bu nedenle de *abiṣeklag* kavram işaretinin metnin bütünlüğü içindeki değerinin zamanın kutsallığı yönünden önemli olduğu görülmektedir.

Ayrıca, yine eserde yinelenen kutsal zamanı (hiyerofanik) vurgulayan *yaṅı kün*’ün geçtiği şu örnek de dikkat çekicidir:

... üç engim sansarag intin yoguç keçgey. meñülüğ meñi meñilegey. ol savag eşidip br(a)hmayu prohit ögirü sevinü yultuzçı bramanlarga tēlim öküş ögdir ançu bērip yēti yēti kün ulug ögrünç sevinç bēşik ... yaṅı kün kılur..

... Üç kısımlı Samsāra’dan (kurtulup) karşı kıyıya geçecek. Sevinçli mutlu olacak. O sözü işitip Brahmāyu Purohita sevinerek müneccim olan Brahmanları fazlasıyla över. Bu şekilde Maitreya’nın doğumunu yedişer gün (14 gün olarak) büyük sevinçle karşılar ve onu yeni gün (gösteri, temsil) yaparak kutlar. (MaitrH XI. Böl. 13₂₀₋₂₈; Klimkeit, Laut and Shimin, 1988: 336)

Örnekte Maitreya’nın doğumunun Brahmāyu Purohit tarafından sevinçle karşılanarak “Yeni Gün” adlı gösteri düzenlendiği dile getirilmiştir. Bu bağlamda Yeni Gün’ün ifade ettiği kutsal zaman kavramı sadece Maitreya ile buluşma için tasarlanan veya onun görüleceğine inanılan gün veya zaman diliminde değil; özel ve kutsal sayılan ve kılınan gün / günlerde dans ve şarkılar içeren dinsel oyun, dram olarak da ifade edilmektedir. Böylelikle kutsal olmayan sıradan bir gün ve sıradan bir eylem, ritüel; onu düşünen, işleyen insanlar ve toplum tarafından kutsal zamana yani “Hyerofanik Zaman” a dönüştürülmüştür. Öyle ki Maitreya Bodhisattva’nın mitik düzlemde birden fazla zaman dilimi içinde görüneceği / görülebileceği de dikkat çekici biçimde dile getirilmiştir. Ayrıca “yedi kez yedi gün” şeklinde Klimkeit, Laut ve Shimin tarafından anlamlandırılan sözcük grubu ile ilgili yapılan açıklamada klasik Hindu seremonisi içinde ne yedi ne de kırk dokuz gün süren bir doğum kutlaması vardır cümlesi yer almakla birlikte belki tam yedi gün şeklinde çevrilebilir okuma önermesi de yapılmıştır (MaitrH XI. Böl. 13₂₀₋₂₈; Klimkeit, Laut and Shimin, 1988: 357). Dikkat çekici bu bilgiler düşünüldüğünde, Hindu kutlamalarının dışında tam yedi gün olarak bir kutlama gerçekleştirilmesinin metindeki “yiti yiti” şeklindeki sayı ikilemesinin anlam değerini karşılamadığı açıktır. Eğer yedi gün yapıldığı söylenmek istenseydi, kavram işaretinin sadece “yiti kün” şeklinde cümle bağlamında kullanılması gerekirdi. Ancak burada Kamberi’nin de dile getirdiği 14 gün boyunca değişik tapınak ve manastırlarda yapılan kutlama düşünüldüğünde, “yiti yiti” ikilemesinin “yedişer” şeklinde anlamlandırılması doğru olacaktır. Böylece Yeni Gün temsilinin farklı zaman dilimlerinde ve farklı mekânlarda sahnelendiği de açıklığa kavuşacaktır.

4.3. Zaman ve Mekân

Eserde, kutsal zamanın mekânı da kutsallaştırmasının örnekleri çeşitli niteleme unsurları ile birlikte cümle bağlamında yer almaktadır. İlgili cümlede, *yaṅı kün*’ü niteleyen *ulug* “büyük, yüce” sıfatı belirtilmiş ve Maitreya Bodhisattva’nın evini terk ettikten sonra saçındaki mavi düğümü kesishi aktarılmaktadır. Aktarımda, saçın kesiliş zamanın kutsallığı, kutsanan mekânın da nitelikleri ile birlikte dile getirilmiştir. Örnek şöyledir:

ötrü-ü hormuzta teñri erüş üküş teñriler birle tegriklep bodis(a)v(a)tnuñ saçın strayastrış teñri yēriñe élitip suduram atlıg şalnıñ törinte ulug örgün üze urup.. sekiz yaṅı bēş y(ē)g(i)rmideki kutlug baçağ künlerde xua çeçekin yıdl(ı)g yıparl(ı)g tütsükin ayayyu agarlayu yükünü tegzinü çutamaki [u]lug yaṅı kün kılurlar..

Daha sonra etrafi sayısız Tanrılar ile birlikte çevrilen Tanrı Indra, Bodhisattva’nın saçlarını Trāyastrimśa Tanrı yerine kaldırıp ve onu Sūdhārma adlı (özel ayrılmış) bölümün onur köşesinde tahta oturtur ve (o Tanrılar) ayın sekizinde ve on beşindeki, kutsal oruç günlerinde (onun saçına) çiçekler ve kokulu tütsülerle saygı gösterip önünde eğilerek çevresinde dönüp büyük yaṅı gün (olan) Cūdāmaha’yı kutlarlar. (MaitrH XIII. Böl. 12₁₄₋₁₈; Klimkeit, Laut and Shimin, 1991: 283)

4.4. Mekân ve Eylem

Kutsal zamanın, mekân ve eylemlerle kendini tamamlaması, çeşitlilik kazanması ve kendi diyalektiğini oluşturması, eserde özellikle Maitreya Bodhisattva’nın kutsandığı temsillerin ifade

edildiği bölümlerde yer almıştır. İlgili örnekte, yapılan bu ritüelik kutsal törenin özel, üstün ve müstesna olduğu vurgulanmıştır:

...ayagka tegimlig teñrim aglakta aglak **maytrılag yañı künnüñ** yëgin adrukın tęp... erdi... ..nom nomlayu yarlıkazun ulug yarlıkançuçı biliglig teñrim ol... ol edgü kılınçlar kılıp kim maytrı burkan birle tuşalım sokuşalım...

...Hürmetli Tanrım! En yüksek olan Maitreya hakkındaki ‘yeni gün’ piyesinin üstünlüğünü, müstesnalığını diye... idi... dini haşmetle vaaz etsin. Tanrım, büyük bir merhamet sahibidir. (Biz), bu iyi amelleri işleyip (o günde) Maitreya Bodhisattva’ya rastlayalım. (XXVII. Böl.100₉₋₁₆; Tekin, 1976: 265)

Yine bir diğer örnekte de Rahipler Cemaatı’ne sadaka veya yiyecek vererek sevap işleneceği ve o kimseye Maitreya Bodhisattva / Burkan’ın kesinlikle görüneceği ve böylelikle de o kimsenin de *yañı kün* eğlencesine, gösterisine tesadüf edeceği dile getirilir:

...tört yınaktın ...bursoñ kuvragka...-u üküş buşı berser- añmıntın bir tançu aş teñinçe ol tınlıgka utguratu maytrı burkan belgürer yañı kün **küsençig körünç** birle tuşar...

...Dört cihetten ... cemaate...pek çok sadaka verse, hiç olmazsa ufak bir parça yiyecek kadar olsun verse, o kimseye muhakkak Maitreya Bodhisattva görünecek ve o, ‘yeni günde’ arzulanan temsile tesadüf edecektir... (XXVII. Böl.104₄₋₁₀; Tekin, 1976: 267)

Metin içinde geçen diğer örneklerde de *gösteri*, *eğlence günü*’ne dikkat çekilmiştir. Metin içindeki örnekleri ise şöyledir:

...añsaz bo tınlıglar ken kelir **m[aytrılıg] yañı kün** birle k(e)g(e)li kutr[ulmak] yolka teg(g)eli ertinü küsüş [turgurmuş] erürler..

... (Kesinlikle) bu insanlar gelecek Maitreya Bodhisattva’nın ortaya çıkacağı eğlence temsili ile kurtuluşa erişmek ve ona tesadüf etmek için çok istek duymuşlardı. (MaitrH IV, Böl. 14 r-16-19; ZuzTreff, ZZ. ss. 3567-3570; Wilkens, 2013: 384)

...inçip y(e)me artukta artuk ol **küsençig edgü körünç yañı kün** birle kelgeli küsüşleri turmuş erür: amı anı y(a)rlıkan kayu kayu edgü kılınç kalsar amıtkı tınl(ı)glar ol meñilig edgü üd[k]e tuşarlar erki: ..

...Ama (insanların) o gösterişli istenen, arzu edilen iyi temsil (olan) yeni günde (Maitreya ile buluşma) arzuları artarak çoğalmıştır. Şimdi bunu dile getirin: Şundaki insanlar hangi amelleri yerine getirirlerse sonsuz, ebedî olan o harika zamana ulaşabilirler? (IV. Böl. Taf. 133 / v/1-8; BT IX, Tekin, 1980: 82)

Örnekte ayrıca dikkat çekici olarak, *maytrılıg yañı kün* ifadesinin yer aldığı görülür. Yine *maytrılag yañı kün* örneğinde olduğu gibi sözcüğün *maytrılıg* şeklinde +*lıg* biçim biriminin görevi yine aitlik bildiren bir niteleyici sıfattır.

4.5. Kutsal Zamanı Niteleyen ve Yañı kün Dışında Kalan Bulgular

Maytrısimit metninde *yañı kün* temsilinin dışında da kutsal zamanın çeşitliliğini gösteren örnekler mevcuttur. Olaylar ve eylemler ile birlikte sunulan örnekler, metin içindeki değişik bölümlerde dile getirilmiştir.

Metin içindeki örnekler şu şekildedir:

–niñ yarlıgına tamburı p(a)nçaşikide ulatı g(a)ndarv(ı)l(a)r begleri eşidü kanıncısız bęş törlüg yinçge oyun etizü ... anta ötrü oyun ...// teñrike üç ... küz ... ilki ... men.. siz taplamış edgü törü toku taplayu teginür men burkan kutıña ulug umug tuta teginür men bu nom kutınga inanur men bursoñ kuvrag erd(i)ni kutıña inanur men toyn bolup v(a)zanpat kılı teginür men bükünite inaru ölü ölginçe ç(a)hşap(a)t tamga arıg küzedür men bu munça sav sözlep süzüük köñülin yënçürü töpün yüküntükte ötrü tözün maytrı bodis(a)t(a)vnuñ kerti körki yétlinip toyn dıntar körki belgülig boltı ötrü bu üç miñ ulug miñ yértinçü yer suv üzeki kimi osuglug altı törlüg tępredi kamşadı ulug küçlüg teñriler kök kalıgıg yüzinte tıkmış teg tolu turdılar ... paşañ tagda antag kügi üni eşitilti tözün maytrı teñri teñrisi burkan nomunta evdin barktın önti tęp .. takı y(e)me alku yer suvlarda sadu kılmaq ün eşidilti bu muntag ögrünçülüğ edgü üdler üstün öñ alkıncısı teñri yeri altın aviş tamuka tegi tüzü eşdilti.. tözün maytrınıñ toyn boltı tęp ün eşidip tört togum bęş yol içinteki tınlıglar alku ögirdiler.. sevintiler..

...in emri üzerine Tambur, Pancaşika ve diğer Gandharva beyleri işitmeye doyulamayan beş çeşit zarif eğlence çınladı ? ... Bunun üzerine eğlence... Tanrıya üç... .. ilkiben tarafınızdan değerlendirilmiş iyi düzeni, töreyi hürmetle değerlendiririm. Burkanlık için büyük bir umut besliyorum! Bu din asaletine inanıyorum! Cemaat cevheri asaletine inanıyorum! Rahip olup vaftiz (*Toh B.* > vasampāt) edileceğim bu günden itibaren ölünceye kadar Şilamudra'yı (ahlak mühürü) muhafaza edeceğim. Bunca sözleri söyleyip temiz bir gönülle eğilerek secdeye vardıktan sonra asil Maitreya Bodhisattva'nın dünyevi vücudu kayboldu ve rahip vücudu belirdi. Bundan sonra bu sayısız (=üç bin büyük bin) dünyalar tıpkı su üzerindeki bir gemi gibi altı defa sallandı. Büyük, güçlü Tanrılar göğü sanki yüzeyini kaplamış gibi doldurup (bu olayı görebilmek için) durdular. Pasanak Dağı'nda şöyle bir ses işitildi: 'Asil Maitreya, Tanrılar Tanrısı Burkan'ın dininde evi barkı terk etti! Aynı şekilde bütün dünyalarda 'Sadhu!' diye bir ses işitildi. Bu derece sevinilecek iyi olaylar, yukarıdaki şekilsiz Tanrılar yerinden aşağıdaki Avīci Cehennemi'ne kadar hep işitildi. 'Asil Maitreya rahip oldu' diye bir ses işitince dört ve beş varlık şekli (Caturyoni, Pañçagāti) içindeki yaratıkların hepsi sevindi. (II. Böl. 178-18-30; Tekin, 1976: 202-203)

Maytrisimit metni aynı zamanda “evren içinde evren / zaman içinde zaman” olan bir kutsal inanç metnidir. Metin içinde bu durum değişik dünyalarda tüm canlıların yeniden doğumunu yani karma inancını vurgulayan bölümler ile ve de özellikle eserin cehennem bahsi bölümünde açıkça dile getirilmiştir (Tekin, 1976: 235-238). Bu bakımdan Maitreya Bodhisattva'nın tüm canlıların cehaletten kurtularak kendi ıstıraplarına son vermelerine yardımcı olması da farklı kozmik dünyalarda yeniden doğmayı isteyen varlıklar için değerlidir.

Maitreya'nın zaman dilimleri içindeki var oluşlarını, yaşayışlarını araştırmacılar genel olarak belirli zaman aralıklarında ele almaktadır. *Maytrisimit* metninde ise yaklaşık olarak sınıflandırılan dört zaman dilimi arasında; şu anda yaşayan ama öldükten sonra yeniden doğarak yaşayacak olan Maitreya zamanı ve Maitreya'nın geçmişte de yeniden doğarak yaşamaya devam ettiğine ve şimdiki zamandan sonra da Tuşita Cenneti'nde yeniden doğarak yaşayacağına inanılan zaman diliminin anlatıldığı görülür (Nattier, 1988: 25). Metinde devam eden bölümlerdeki örnekler ise bu tespiti açıklamaktadır. Bununla birlikte kutsal metinlerdeki sorgulayıcı özgürlük düşüncesinin oyun kavramı içinde temel gönderge işleviyle sunulduğu da görülür:

ötrü tükel bilge maytrı burkan etinlig seviglig ezrua ünin kü kelig erdemlig tıtsuları ara ögütmiş p(ur)unı arhantıg (ok)ıp inçe tēp yarlıkayur sen purnıya yigilmiş erüüş üküş kuvragka kēñürü sözleyü bērgil .. ne ayağ kılınç kulsar tınlıglar sekiz ulug örtlüg tamularda togarlar .. neçe ür kıç anta bolur y(e)me ne türlüg emgeğ teginürler ötrü purunı arhant ayasın kavşırıp tükel bilge maytrı burkannıy ç(a)kr(a)lakşanın étilmiş adakınta yēñürü yükünüp inçe tēp ötüñür .. inçe bolzun teñrim neteg yarlıkasar siz antag ok kılı tegineyin ötrü ayagka tegimlig purunı arhant yerde yetlinip kök kalıkda belgülig bolur .. adruk adruk kü kelig erde(m) kılıp ... pañçavan kü..... tag töpüsünthe turup alkudın eşitilü altunlug kövrügler osuglug yañkulug ünin kamag çambudvip uluštaki tınlıglarıg üntheyü inçe tēp sav sözleyür eşidinler...

Sonra mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva, çınlayan, sevimli (Brahman) sesi ile meşhur zuhur kabiliyeti olan ve öğrencileri arasında (çok) övülmüşü Veli Purna'yı çağırıp haşmetle şöyle der: 'Sen ey Purna! Toplanmış olan bu büyük cemaatine ayrıntılı bir biçimde anlat! Nasıl kötü bir amel işleyince yaratıklar sekiz büyük alevli cehennemde doğarlar? Ne kadar zaman orada kalırlar? Ve nasıl acı çekerler?' Bunun üzerine Veli Purna el ayalarını kavuşturup mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'nın bir 'tekerlek' alameti ile süslü ayağının önünde eğilerek secdeye varıp saygı ile şöyle der: 'Böyle olsun, Tanrım! Siz nasıl buyurursanız (ben de) ona göre saygı ile amel ederim.' Bunun üzerine hürmete layık Veli Purna yerde kaybolup gökte görünür. Değişik değişik meşhur görünme kabiliyeti göstererek... Bir dağın tepesinde durup her yerden işitilecek şekilde altın davulları(nki) gibi çınlayan akseden bir sesle bütün dünyadaki yaratıkları çağırıp / yaratıklara hitaben şöyle diyerek konuşur: İşitin! (XXV. Böl. 81₃₋₃₀; Tekin, 1976: 252-253)

Diğer bir örnekte ise, kutsal olarak değerlendirilebilecek Maitreya Bodhisattva tarafından Tanrı hanımı olarak belirtilen Brahmavati'nin kurtarılması ifade edilmektedir. :

*ulug ayıg ayamakın tükel bilge mayrı burkan adakınta yencürü yükünüp inçe tęp ötüg
ötünür tükel bilge tejrım sızıñ munta kelmişizke straystriş tejrı yeri kutı kıvı aşılır ..
sızıñe ç(a)kr(a)lakşanın yarataglag adakınızka börtürüp bu straystriş tejrı yeri şuvadad
tejrı yer(inteki) tejrilerke suklangu ...teg boltı y(e)me yarlıkadıñız .. biz sizni küden
tejrım adan ... -d-...tejrı (yè)rlerin kodup munt(a) (kel)geli yarlıkadıñız .. biz sizni küden
b(ul)mışka tejrıdem çoğumuz yalınımız aşılı öklidi ulug buluç kılınçka tegdimiz.. anta
ötrü vayçanvav(a)t orduda silik ...-/// mayrı burkan...-/ ... tejrı katunı mayrı (burkanın
k)lmışın eşidip ... ötrü tutsı ...kırk tümen...-//tümen ... (tejrı)ri katunları ... (y(è)me
ikapuntrak ...erdeçi .. şazi katun iki ...-t sanı tejrı katunları iki ...-i tümen oyunçı tejrı
...birle tegriklep br(a)hmavati katun birle kavışıp tükel bilge mayrı burkan ayagalı
ağırlagalı kelirler... ..anta ötrü tejrıdem kuvrag br(a)hmavati katunug körüp mayrı
burkanka imermekin orunlarında turup ayaların kavşurup enite etüzin br(a)hmavati
katunka yükünü inçe tęp tøyürler kutlugda kutlug siz erür siz kim muntag törlüg ogullug
erdniğ on ay tüni karnıta kötürü tutduñız siz //- ... tagdın ... yèg ...tan/...kod(ı)...
nomlug öñ ülüş bulmakınız bolzun ötrü br(a)hmavati tejrı kuvraglarıña yol bulmuşlarıña
ulug ağır süzük köñülün akru akru mañalayu tükel bilge mayrı burkanka yakın tegip
adakınta yencürü yükünüp ayasın kavşurup ıglayu inçe tęp ötüg ötüdür ... asañılag yolta
yoruyı burkan kutıña edgü kılınç kazganur erken sızıñe adırlımlıg isig koz içinte erüş
üküş kata a//ndım-niy ...inmedim tujit tejrı (yèri) ...-ta ...-yam...-m...-/-...-//tımız burkan
inçe tęp yarlıkayur oluruñ ögüçüm bar sızıñe nomlug öñ ülüş ...ötrü ayagka tegimlig
mayrı burkan anası katunta ulatı tejrıdem kuvragka togmak ölmek tüşmek taymak
örtenmek sınımakta ulatı emgeklerig ukıtu yarlıkar... emgek tıtagın emgek öçmekin
emgek öçmekine bargulug sekiz türlüğ tözün yolug ukıtıp iki yègirmi nayut sanı tejrı
kuvragı birle anası katunıñ kutka tegürü yarlıkar*

Büyük hürmetle mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'nın ayaklarına kapanarak secdeye varıp şöyle bir ricada bulunur: 'Mükemmel hikmetli Tanrım! Sizin buraya gelmenizden dolayı hikmetli Trayastrimşah (adlı) Tanrılar Ülkesi'nin mutluluğu artar. Sizin bir tekerlek alameti ile bezenmiş olan ayağımıza dokunup bu Trayastrimşah (adlı) Tanrılar Ülkesi Şuddhavaşa (adlı) Tanrılar Ülkesi'ndeki Tanrılara imrenecek... gibi oldu. Yine merhametli Tanrım! Başka... Tanrı ülkelerini bırakıp buraya haşmetle geldiniz! Biz sizi misafir (olarak) kabul etmekle (=bulmakla) ilahi parlaklığımız arttı, çoğaldı. Büyük kazanç ve ameller (bize) nasip oldu (=teg-). Bundan dolayı Vayçanvat (adlı) saray da... .. Maitreya BodhisattvaTanrı hanımı Maitreya (Bodhisattva'nın) yaptığını işitip ... sonra öğrenci ... 400.000 ... onbin ...Tanrı hanımları ...yine Ekapundarika ... olan Tanrı hanımı iki ... sayısınca Tanrı hanımları ... Onbin mızıkacı (oyuncu) Tanrı ... çevrili Brahmavati hanım ile buluşup mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'ya hürmet ve tazim etmeye gelirler. Bu yüzden ilahi cemaat Brahmavati hanımı görüp Maitreya Burkan'ın çevresini almak üzere yerlerinden kalktılar. Ayalarını kavuşturup eğilmiş vücutları ile Brahmavati hanıma secde ederek şöyle derler: 'Bahtiyarlar bahtiyarı sizsiniz ki bunun gibi bir oğul cevherini on ayın gecesi karnınızda taşıdınız ... dağdandaha iyi ... aşağıya ... Dinin birinci (yani: asıl) kısmını bulun! Sonra Brahmavati (adlı) Tanrı hanımı, Tanrı cemaatlerine yol bulduklarından dolayı büyük ve temiz gönülle yavaş yavaş yürüyerek mükemmel hikmetli Maitreya Bodhisattva'ya yaklaşıp ayağına kapanarak secdeye varıp ayalarını kavuşturur ve ağlayarak şöyle yalvarır: 'Sayısız yollarda yürüyüp Burkanlık (Burkan kutı) için iyi ameller işler iken (=kazanır iken) sizden ayrılmamın sıcak közü içinde pek çok defalar debelendim... inmedim. Tuşita Tanrılar Ülkesi'nde... on... .. Burkan haşmetle şöyle der: 'Oturun anacığım! Sizin için dinin birinci (yani asıl) kısmı mevcuttur'. Sonra hürmete layık Maitreya Bodhisattva anası, 'hanım' ve öteki ilahi cemaate doğmak, ölmek, düşmek, sapmak, alevlenmek, kırılmak ve öteki acıları haşmetle bildirir (anlatır). Acının sebebinin acının ortadan kalkmasını acının ortadan kalkmasına götüren sekiz kısımlı asil yolu anlatıp on iki nayuta sayısınca Tanrılar cemaati ile anası 'hanımı' Nirvāna'ya (=kut) haşmetle ulaştırır. (XXVII. Böl. 89₃₁- 91₁₅; Tekin, 1976: 260-261)

Maytrisimit metninde yer alan bu örneklerde kutsal zamanı imleyen deneyimlerin oyun sanatı içinde mitik kahramanlar ve arketipler aracılığıyla da izleyenlere hissettirilme çabası

görülmektedir. Bu bağlamda her bir kahraman, oyuncu mekânın etkisi ve eylemleriyle bu kutsal zamanın birer parçası hâline gelmiştir.

4.6. Döneme Ait Diğer Eserlerde Yer Alan Yağı Kün'e İlişkin Bulgular

Öte yandan Eski Uygur Türkçesi dönemine ait diğer metinlerde de çalışmanın başlangıç bölümünde belirtildiği gibi “yağı kün” birlikte kullanıldığı sözcükler ile metin bağlamında “eş seçme / düğün; rahipliğe erişme töreni” olarak da kullanılmıştır. Yine bu bakımdan “yağı kün”ün yinelenen kutsal zamanı ifade ettiği de bu değişik türden anlam değerleri ile açıklanmıştır. *Hsüan-Tsang'ın Yaşam Öyküsü*'nde yer alan örnek şöyledir:

...bir tuşdaki **toyın kirmeklig yağı kün**...

... Bir defaya özel rahipliğe girme töreni (Semet, 2005: 80).

Uigurica II'de yer alan örnek ise şöyledir:

...bu muntag sakınıp anta ok badra kız atası begke inçe tēp tēdi: kañım ulug elig busuşlug sakınçlıg bolmazun: birök maña çambudvıp yertinçüdeki beglerke kergek [... elig]ler barça berü kelzünler ulug törlüg svayambar yağı kün kılıp men kentü özüm ök beglik taplagayman..

...Böyle düşündükten sonra kızı, Bhādra, babası krala şöyle dedi: “Babam, ulu kral kaygılanmayın, çünkü bana (Çambudvıp) yeryüzündeki büyük beyler... hepsi de gelsinler. Ben görkemli bir svayambar (eş seçme, düğün) yağı kün yapıp kendime bey olacak bir kişiyi seçeceğim (U II, Müller, 1911: 20₂-21₉).

Baba ise sevincini şöyle dile getirir:

sen sözlemiş teg ök **yağı kün** [kılıp] kentü özün beglik er taplagıl : munçulayu ol begler y(e)me maña yavlak sakınç turgurmagaylar ..

Sen söylediğin gibi töreni (yap) ve kendine bir bey olacak eş seç. Bu şekilde o beyler bana kötü düşünce beslemeyeceklerdir (U II, Müller, 1911: 21₁₃₋₁₆).

Bu örnekler dışında da *Insadi-Sutra* ve *Hsüan-Tsang Biyografisi* eserlerinde ve *Zieme*'nin ilgili makalesinde *yağı kün*'e ait şu anlam değerleri mevcuttur:

aram yağı künüg talulañ ... algalı ugramak kutlug kıvılgı bolmakı bolu tegingey erti.. : Yılın ilk ayında “Yeni Gün” seçin (*Zieme*, 1986: 133).

baylar bu **pravranlıg yağı künte** yığılgaylar : Zenginler, bu Pravarnayati (konuşmak, iletişimde bulunmak; Monier-Williams, 1964: 691) Yeni Gün de bir araya gelecekler (*Tezcan*, 1974: 461).

yēti **yağı kün** balık kédinki an fuk mın tēgli kut ornanmış kayta yığıltılar : Yedinci gün, kentin batısındaki Anfumen denilen kutlu, uğurlu caddede toplandılar (*Aydemir*, 2010: 90).

5. SONUÇ

Maytrisimit metninde yer alan *Yeni Gün (yağı kün) Bayramı* kutsal düşünce temelinde sahnelenerek, oynanarak şimdiden geleceğe taşınan eylemin meydana getiriliş biçimindeki süreklilik, tutarlılık ve tekdüzelikten kurtulma gibi nitelikler yönünden M. Eliade'nin dile getirdiği Hiyerofanik Zaman kavramının niteliklerini doğrudan karşılamaktadır. Yeni Gün Bayramı'nın mistik ve mitik düzlemiyle birlikte kutlanma biçimi ve tapınak / manastırlarda sergilenecek kutsanma sürekliliği Orta çağ insanının zamanı yönetim, zamanı tanımlama yeteneğini net biçimde ortaya koymaktadır. Onun kutsal bir ritüelikle oyunu sunma biçimi, oyunun sunulma zamanının kutsanmasını sağlarken aynı zamanda Budist öğretisi / felsefeye meraklı olan ve onun ilkelerine bağlanmak arzusunda olan insanlar için kalıcı ve etkili bir inanma biçimi sunmuştur. Bu bağlamda *yağı kün* kavramı işareti de anlam değeri temelinde sadece bir günde değil, Maitreya Bodhisattva'nın mitik olarak görüneceği, geleceği zaman dilimlerini de kapsadığı açıktır. Ayrıca araştırmacıların dile getirdiği gibi eserin *Çatik (Skr. jātaka)* yani Bodhisattvaların yaşam öykülerini ve onların Bodhisattvalığa erişimini konu alan özelliği düşünüldüğünde Maitreya Bodhisattva'nın Bodhisattvalığa erişiminin anıldığı her özel sayılan gün / günlerde mekân fark etmeksizin pazar yeri,

manastır, tapınak ve şenlik merkezlerinde tüm izleyenlerin etkin katılımıyla oluşan şiirlerin, ilahilerin ve şarkıların, dans ve müzikler de olabilir, yer aldığı kutsal bir din temsili eğlencesi olarak nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır. Ayrıca *yañı kün*'ün diğer sözcüklerle birlikte anlam genişlemesi yoluyla değişik törenleri de kapsadığı metinler aracılığıyla tanıklanmıştır.

Eser metninden elde edilen bulgularda, kutsal zamanın niteliklerinden gerçeklik ve zaman nitelikleri eserde yoğun örneklendirmelerle ifade edilmiş ve özellikle de “Yeni Gün” piyesinin Maitreya Bodhisattva için düzenlenen *maytrılığ / maytrılag yañı kün*'den başka, *abişek* kavram işaretleriyle “Maitreya için, Maitreya adına; takdis edilme” gibi kutsal törenlerde sahnelendiği ifade edilmiştir. Ayrıca zamandaki değişkenlik niteliği ile de ayrı ve aynı zaman dilimlerinde değişik milletlerde, eserin kutsallık niteliği de göz önünde bulundurulmuş, sahnelendiği düşünülmektedir. Böylelikle kendi gerçeklik düzlemini oluşturan piyes, sahnelenme zamanının değişik kavram işaretleriyle adlandırıldığı bir boyutta zamanın kutsallığını da imlemektedir. Bunun dışında özellikle *+lag* biçim biriminin aitlik bildiren niteleyici görev ögesi olması da “Yeni Gün” piyesinin niteliğini vurgulaması bakımından dikkat çekicidir.

Kutsal zamanın niteliğini mekân ve zaman niteliği bakımından karşılayan bulgular *çutamaki* kavram işaretinin yer aldığı örneklerde tespit edilmiştir. “Düğün ve rahipliğe erişme töreni” olarak adlandırılan bu zaman diliminde törenin gerçekleştiği mekânın (taht) kutsallığının da vurgulandığı ve ayrı bir niteliği ifade ettiği görülmüştür.

Mekân ve eylem niteliklerinin yine *maytrılığ* kavram işareti ile birlikte *küsençig körünç* veya *küsençig edgü körünç* kavram işaretleriyle ifade edildiği örnekler ile tespit edilmiştir. Özellikle “istenen, arzu edilen temsil, piyes” olarak ifade edilen *küsençig körünç* kavram işareti “Yeni Gün” piyesinin niteliğini vurgularken, öte yandan iyi davranışlar yapan veya yapacak kişilerin o kutsal gündeki istenen temsile erişeceğinin dile getirilmesi, mekânın değişik özellikler gösterebileceğine işaret etmektedir. Böylelikle sınırlı bir mekânda sergilenmesi düşünülen temsilin de sınırlarının değişebileceği, kutsallık kazanabileceği mesajı verilmiştir. Eylemleri nedeniyle farklı varlık şeklinde yeniden doğacağına inananların bu temsile erişerek o mükemmel zamanda mutlu olmak istemeleri, eser metninde kutsal zamanın mekân ve eylem ile birlikte bütünleştiği de örneklerde açıkça görülmektedir.

“Yeni Gün” temsili dışında kutsal zamanı niteleyen metin örnekleri de eserdeki diğer karakterler aracılığıyla dile getirilmiştir. Maitreya'nın farklı zaman dilimlerinde yeniden doğarak kurtarmak istediği ve yaptıkları kötü davranışlardan pişman olan ve yeniden farklı varlıklar şeklinde doğmak isteyen cehennemlikler, Maitreya'nın farklı zamanlardaki doğumuna rastlamak ve kurtulmak istemişlerdir. Böylelikle kutsal zamanın Maitreya özelinde de nitelikleri metinde ifade edilmiştir.

Maytrisimit dışında “Yeni Gün” kavram işaretinin geçtiği diğer eserlerde de yine kutsal zamanın niteliklerini yansıtan örnekler tespit edilmiştir. Tespit edilen örneklerde, temsilin niteleyicisi olarak *toyın kirmeklig* gibi Türkçe; *aram, pıravranlıg svyambar* gibi yabancı kavram işaretlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram işaretleri ile birlikte metin içinde yer alan *çutamaki, maytrılığ* ve *küsençig körünç* kavram işaretleriyle birlikte “Yeni Gün” olarak adlandırılan temsilin niteleyici kavram işaretleri ile birlikte farklı eserlerde “kutsal zaman”ı karşıladığı açıktır. Ayrıca, kutsal zamanı, gerçeklik, mekân ve eylem nitelikleri ile de karşılayan bu kavram işaretleri “Yeni Gün” temsiline Budist Öğreti için ve *pıravranlıg* gibi “sohbet ve iletişim” amaçlı toplantılar ve *svyambar* “eş seçme” törenleri gibi kutsal görülen törenler için de ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Yinelenen, her yineleyişte yeni bir kutsallık niteliği sergileyen temsil aynı zamanda kutsalın oluşumunun ve gelişiminin göstermeye dayalı edebî bir tür ile kalıcı ve etkili bir biçimde sunulabileceğini göstermiştir. Ayrıca, kutsal zaman dilimi oluşturan bu törenler, insan için yeni bir öğrenme alanı ve zamanını ifade etmektedir.

Çalışmada amaçlanan “Yeni Gün” kavram işaretinin anlam değerleri Eliade'nin kutsal zaman kavramı çerçevesinde *Maytrisimit* eserinden hareketle diğer eserlerdeki örneklerle de karşılaştırılarak açıklanmıştır. Yeni Gün temsili ile zamanın kutsallaştırıldığı ve Eliade'nin b dile getirdiği kutsal zaman kavramını karşıladığı bulgularla tespit edilmiştir. Doküman incelemesi tekniği ile elde edilen bu bulgular, kavram işaretinin sadece tek bir eserde değil döneme ait diğer eserlerde

de farklı anlam değerleri taşıdığını göstermiştir. Çalışmanın, kavram işaretine dair bugüne kadar yapılan çalışmalara, kutsal zaman kavramı açısından yaklaşması sebebiyle bundan sonraki çalışmalara da yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 11-25.
- Aydemir, H. (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Göttingen. Göttingen: Georg-August-Universität.
- Clauson, G. Sir. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford: The Clarendon Press.
- Durheim, E. (2005). *Dinî hayatın ilkel biçimleri*. (Aydın, F. Çev.) İstanbul: Ataç Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (Kılıçbay, M. A. Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. İstanbul: Kambalçı Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergüven, İ. H. (2011). *Hsüan-Tsang'ın seyahatnamesi (7.yy) metin çevirisi ve değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gabain, v. A. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (Akalin, M. Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, v. A & Müller, K. W. F. (1908-1931). *Uigurica I-IV*. Berlin: Abhandlungen der preußischen Akademie der Wissenschaften Phil-hist.-Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften Phil-hist.
- Kamberi, D. (2015). *Uygurs and Uygurs identity*, Washington D.C.: Radio Free Asia.
- Müller, M. F. (1893). *A Sanskrit-English dictionary*. Compiled by Macdonell A.A. Oxford: Clarendon Press.
- Müller, K. W. F. (1911). *Uigurica II*. Berlin: Abhandlungen der Königlich-Preuschen Akademie der Wissenschaften.
- Nattier, J. (1988). The meanings of the Maitreya Myth: a typological analysis. A.Sponberg & H. Hardacre (Ed.), *Maitreya, future of Buddha I* içinde (ss. 22-47). New York: Cambridge University Press.
- Otto R. (1925). *The idea of the holy*. (Harvey, J. W. Çev.), Londra and New York: Oxford Uni. Press.
- Pettazzoni, R. (2002). *Tanrı'ya dair*. İstanbul: İz Yayınları.
- Ruben, W. (1947). *Budizm'in tarihi*. (İtil, A. Çev.). Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- Semet, A. (2005). *Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie=Xuanzangs Leben und Werk Teil 8*. Wiesbaden: Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 34, Harrossowitz Verlag.
- Shimin, G. (1980). "Qadimki Uygurça iptidayi piyāsasi "Maitrisimit" (Hami Nüşhası)'nın iki pārdāsi häkkidiki tātķikat", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 4, 101-156.
- Shimin, G., & Klimkeit, J. H. (1988). *MaitrH Y, I-IV Hamiversion der Maitrisimit, Kap. Yükinç (Secde) (Einleitung) und I-IV*, (Ed.) içinde (ZusTreff).
- Shimin, G., Klimkeit, J. H., & Laut, P. H. (1988). "Das erscheinen des Bodhisattva" Das 11. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen*, 15, 315-366.
- Shimin, G., Klimkeit, J. H., & Laut, H. P. (1991). "Die Weltflucht des Bodhisattva" Das 13. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen*, 18, 264-296.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca metinler II, Maytrisimit, Burkancıların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidāi bir dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig Berliner Turfantexte IX, die Uigurische übersetzung eines werkes der buddhistischen Vaibhāsika-schule 1. Teil transliteration, übersetzung anmerkungen*. Berlin: Akademie Verlag.
- Tezcan, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra. Berlin Turfantexte III*. Berlin: Akademie Verlag.
- Williams, M. M. (1964). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Wilkens, J. (2013). Der “Neutag” und die Maitrisimit probleme der zentralasiatischen religionsgeschichte *Silk Road Studies XVII, Die Erforschung des Tocharischen un die Alttürkische Maitrisimit, Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* Berlin, 3. Und 4. April 2008, An International Committee (Ed.) (pp. 375-401), Belgium: Bropols Publihsers.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, M. (2007). Mircea Eliade’de kutsal ve kutsal zaman kavramı. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 10 (28), 59-82.
- Zieme, P. (1986). Meñi bolzun! Ein weiterer neujahrssegen. Elçin Ş. (Ed.) Dr. Emel Esin’e Armağan, *Türk Kültürü Araştırmaları*, 24, (1), Ankara, 131-139.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, it is aimed to reveal the qualities and meaningful values in the text by taking the "New Day Feast", which is mentioned in the Old Uyghur language, Maitrisimit, on the basis of the "Sacred Time" concept named "Hierophanic Time" by M. Eliade.

Methodology

In the study, In the study, document analysis technique based on qualitative research design was used. Document review technique includes the analysis of written and visual materials containing information about the events and facts aimed to be investigated. As a data source in the study, interpreted the work called Maitrisimit entry was transferred cycle and Turkish in Turkey, through which the new day concept mark or of the respective samples takes place as part of and period benefited from the relevant sections of other works

Findings

The findings obtained in the study were classified according to the qualities of the sacred time and the findings obtained in accordance with this classification were presented. First of all, examples reflecting the qualities of sacred time are explained in the sections where the concept sign of the new day is found in the Maitrisimit text. Examples; While the qualities of sacred time in the space, reality and time plane are deal with, it is also tried to be explained with the diversity, structure and dialectic of the sacred. The obtained findings explained in accordance with the theoretical framework can be explained by Eliade's concept of sacred time. The presentation of the qualities of the sacred time expressed by Eliade together with the representation of the new day matched with the findings obtained. Secondly, in the Maitrisimit text, findings showing and indicating the qualities of the sacred time besides the representation of the new day were also obtained. It is stated that the findings coincide with the diversity and dialectic of sacred time. Attention has been drawn to examples indicating the sacred time formed on the mythic plane through various archetypes and rituals. Thirdly, findings related to the meaning values of the new day concept mark in other works of the Old Uyghur Turkish period were obtained. In the findings, different meaning values of the new day concept mark were presented in the context of the text of the work, and the importance of the concept mark was emphasized. Findings in the classification in three stages clearly revealed the qualities of the concept sign of sacred time, unlike previous studies, with the new day concept sign.

Conclusion and Discussion

Considering the findings obtained as a result of the study, it was seen that the new day concept sign had all the qualities of sacred time and reflected them. In previous studies on the concept sign, such an evaluation could not be made and only the meaning values of the concept sign in the text of the work were tried to be explained superficially. In addition, it has been revealed that the concept sign is also used in other works belonging to the period where it is not mentioned only in the work named Maitrisimit. For the purpose of the study, in the findings obtained in another dimension, it was determined that the examples that describe the sacred time in the Maitrisimit text are also outside the new day concept sign. It is clearly seen with the findings obtained from the text of the work that the new day play is colored with characters in the mythic level, made interesting and its permanence for the future is increased. The staging of the New Day play in different temples and monasteries for fourteen days shows that it fully meets the concept of holy time. As the proof of this situation, different nomenclatures of the new day play can be shown, as indicated in the examples in the text of the work. It is clear that every concept that is expressed as ordinary or normal in naming is sanctified by the new day play. It is seen that Maitreya Bodhisattva's births in different time periods and different forms of existence also support the findings of this dimension. In addition, unlike Eliade's emphasis on the diversity of sacred time, it has been determined that the representation of the new day pushes the boundaries of time and space, and the representation is supported by dance, music, songs and different rituals. Thus, different qualities and characteristics of sacred time were presented in the study through the text of the work.

On the other hand, the study shows a unique quality as it is the first study approaching the concept of new day in terms of the qualities of sacred time. In other works belonging to the period,

it is also valuable that the concept sign of the new day has gained different meaning values in the context of the text. So much so that the new day or the new moon; It has been determined that the concept sign expands its meaning values in the context of the text as the first ten days of the month and as a special ceremony name. In addition, the concept sign, which shows the developed language characteristics of the old Uyghur Turkish period, also reveals the cultural character of the period. This work, which contains many religious terms and concepts in Sanskrit, has been found to show the power of the old Uyghur Turkish in meeting the concepts, thanks to the new day concept sign, although it is an adaptation translation. The concept mark has also been considered valuable for the study in this respect, and it has been determined that especially the concept signs borrowed from Turkish or foreign languages in which they are used together expand their meaning values and gain new meaningful values. In the research, it was not stated that the concept sign of the new day had the qualities of holy time, but also by presenting short data, it was determined that the concept sign gained new meaningful values through the linguistic elements in charge while it was established together with more than one meaning elements. New contributions have also been made to previous studies on this subject.

It is thought that the study will contribute to the study of Turkology and the examination and research of the works of the old Uyghur Turkish period. In order not to be limited to such work examples only in written works, it will be a more permanent and effective method to support the concept sign by conducting field research in the geography where the concept sign is culturally used.